

Važan doprinos poznavanju problematike prostora i okoliša u povijesti

Drago Roksandić, Čovjek i prostor, čovjek u okolišu. Ekohistorijski ogledi, Zagreb-Samobor: Meridijani, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije Filozofskog Fakulteta Sveučilištu u Zagrebu, 2018., 433 str.

Knjiga *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu. Ekohistorijski ogledi* sadrži izbor radova Drage Roksandića objavljenih u Hrvatskoj ili u više drugih zemalja od 1990-ih godina do danas, a posvećenih – u najširem smislu – problemima prostora i okoliša u povijesti, krećući se u širokom luku od konceptualnih pitanja do konkretnih problema revitalizacije baštine na dugoročno održiv način, prevladavanjem dihotomije *cultura vs. natura*.

Ova knjiga ne samo što retrospektivno otkriva kako se autor razvijao i razvija u svojim shvaćanjima „prostora“ i „okoliša“ u ljudskoj povijesti, s težištem na razdoblju ranoga novog vijeka i moderne povijesti, nego i što ta shvaćanja praktično znače u njegovim istraživanjima širokog spektra problemima kojima se bavio, odnosno bavi i danas. Niz Roksandićevih radova iznova objavljenih u ovoj knjizi bio je poticajan u formiranju ekohistorije u nas, odnosno u podržavanju njezina razvitka u inter- i transdisciplinarnom smislu, neovisno o tome je li riječ o drugim historiografskim ili o drugim disciplinama općenito. O tome svjedoče cjelina ove knjige, način na koji su povezani pojedinačni prilozi te prilozi sami. Tekstovi su grupirani, kao što se vidi iz sadržaja knjige, u sljedeće dijelove: I. Od humane geografije do ekohistorije; II. Ekohistorijski ogledi; III. Od prostora prema okolišu i od okoliša prema prostoru; IV. *Studia Zagrabiensia ecohistorica*; V. Kartografske konstrukcije prostora; VI. Regije i pograničja u transformacijama; VII. Ekohistorija brojne izvornih obavijesti; VIII. Kula Stojana Jankovića: ekohistorija i revitalizacija baštine.

Pri tome valja istaknuti kako su se autorovi praktični interesi za prostor vezali uz međunarodni istraživački projekt „Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u euromeditranskom kontekstu (1500. – 1800.)“, koji je 1996. godine inicirao upravo on, a utemeljitelji su bili i Nenad Moačanin s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Karl Kaser sa Sveučilišta u Grazu. Njime je koncept „granica“ od perifernog postao centralni u pristupu temeljnim problemima hrvatske povijesti ranoga novog vijeka. Umnogostručavanjem graničnih fenomena u hrvatskoj povijesti, stvoren je koncept „višegraničja“, koji je omogućio mnogobrojna istraživanja u rasponu od mikrohistorijskih do makrohistorijskih, posebno kada je riječ o promjenljivim imperijalnim ekosustavima Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, koji su se naročito prepletali na srednjovjekovnom hrvatskom etničkom prostoru. Pristupi su nužno bili komparatistički, i to vrlo zahtjevni zbog neizbježne inter- i transdisciplinarnosti utemeljenosti istraživanja. Sljedeće je obilježje rada u tom povratku bio odlučan povratak izvorima. Ključna je za uspjeh projekta bila kolaborativnost, poticanje timskog rada i dijaloga o rezultatima rada. Tijekom rada na ovom projektu autor je došao do vrlo različitih poimanja o tome što prostor jest, od toga kako ga se mentalno konstruira do toga kako on u svojim varijetetima (koji su u hrvatskom slučaju vjerojatno veći nego bilo gdje drugdje jer se more, planinska područja i ravnice susreću na razmjerno maloj geografskoj površini) zapravo reartikulira svaki

fenomen ljudskoga iskustva na način koji se nikada ne može redukcioniistički definirati.

U vezi s razumijevanjem problematike ekohistorije, Drago Roksandić je svoje spoznaje i rezultate postignute u razdoblju od 1996. do 2003. godine objelodanio u knjizi *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500–1800.*, objavljenoj 2003. u Zagrebu, u Nakladi Barbat¹, koja čini cjelinu s ovom knjigom. Istraživački definirajući „višegraničje“ u mikro- i makrohistorijskoj perspektivi, profesor Roksandić reinterpreterao je problematiku poimanja „centra“ i „periferije“ kako u socioekonomskom i sociokulturnom tako i u ekohistorijskom smislu. Iako su oba pojma epistemološki i dalje neizbježna, a civilizacijski i kulturno vrlo kompleksna, policentrična i poliperiferična „višegraničja“ čine hrvatsku baštinu ranoga novog i novog vijeka „izazovom“ na europski izniman, a ipak višestruko prepoznatljiv način.

Projekt „Triplex Confinium“ od početka je punu pozornost posvetio ekohistorijskoj problematici pa je treća projektna konferencija *Eco-history of the Triplex Confinium (c. 1500–1800)* – međunarodna po svom sastavu, kao i sve druge koje su održane – realizirana na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zadru 2000. godine uz sudjelovanje i kolega iz Zadra te aktivnu podršku prof. dr. sc. Damira Magaša, tada predstojnika fakultetskog Zavoda za povijesne znanosti, klasičnu filologiju i geografiju. Izabranim pristupom bilo je moguće da se brojnim priopćenjima i raspravama na skupu različiti fenomeni hrvatske kulturne baštine čitaju na nov način, ali i da se konceptualno počne mijenjati odnos prema hrvatskoj povijesti s ekohistorijskog stajališta. Priopćenja s konferencije objavljena su u formi znanstvenih članaka u knjizi *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija*, koju su uredili Nataša Štefanec, Drago Roksandić, Ivan Mimica i Vinka Glunčić-Bužančić, a objavljena je 2003. u Splitu i Zagrebu.² Kao jedan od aktivnih sudionika ovog skupa, bio sam u prilici još više produbiti vlastiti interes za ekohistoriju, shvativši možda i bolje nego ranije koliki je njezin kreativni potencijal. Ovu konferenciju treba istaknuti i zato što je bila prva takve vrste u Hrvatskoj i čitavoj Jugoistočnoj Europi. Koliko je ona bila sinkronizirana s inovacijama u europskoj historiografiji, govori činjenica kako je Europsko udruženje za povijest okoliša osnovano tek godinu dana ranije, a prva njegova konferencija održana je godinu dana nakon zadarske. Bio je to izvrstan dokaz da nismo „osuđeni“ na kašnjenje za drugima u svemu što radimo.

Što je, pak, uvođenje ekohistorije u hrvatsku historiografiju značilo kako disciplinarno tako teorijski i praktično, postalo je još jasnije prijevodnim projektima profesora Roksandića. Prvi je izuzetno brz hrvatski prijevod – realiziran u svega godinu dana – knjige Roberta Delorta i Françoisa Waltera *Povijest europskog okoliša* (Zagreb: Barbat, 2002., 300 str.³), koja je izvorno bila objavljena u Francuskoj, u nakladi Presse Universitaire de France, 2001. godine. Kritički fokusirajući svoju pozornost na ključnu problematiku antropizacije prirode, bitnu za konstituiranje ekohistorije, Delort i Walter napisali su knjigu koja je udžbenički bitno olakšala, a olakšava i danas razumijevanje ekohistorijskog propitivanja europske i hrvatske baštine. Drugi je projekt hrvatski prijevod knjige Andréa Blanca *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije* (Zagreb: Prosvjeta d. o. o., 2003., 636 str.⁴), izvorno tiskane u

¹ Usp. prikaz Karoline Buzjak, *Ekonomska i ekohistorija* 2, br. 1 (2006.), 159-161.

² Usp. prikaz Daniela Patafte, *Ekonomska i ekohistorija* 1, br. 1 (2005.), 190-193.

³ Usp. prikaz Karoline Buzjak, *Ekonomska i ekohistorija* 2, br. 1 (2010.), 156-159.

⁴ Usp. prikaz Željka Holjevca, *Ekonomska i ekohistorija* 2, br. 1 (2006.), 161-164.

Parizu 1957. godine. Humana geografija, nastala djelom Paula Vidala de La Blachea 1918. godine iz njegova iskustva „susreta“ francuske geografske i historiografske tradicije, u osnovi istog onog „susreta“ iz kojeg je desetak godina kasnije nastala i tradicija časopisa *Annales* Marca Blocha i Luciena Febvrea, jedno svoje egzemplarno djelo realizirala je na hrvatskim temama, i to u biti shvaćenima kao problematikama „višegraničja“, iako se Blanc ne koristi eksplicitno tim pojmom. „Zapadna Hrvatska“ jest prijelazni, „pražni“ (A. Blanc) prostor između hrvatskih panonskih i jadranskih areala, koji se svojom povijesnom posebnosti, i to ne samo u ranom novom vijeku, istraživački prepoznaje kao jedan od ključnih za razumijevanje distinktivnih hrvatskih modernizacijskih i nacionalno-integracijskih „nedovršenosti“. U istoj je nakladi Drago Roksandić inicirao hrvatski prijevod također izvrsne knjige *Vatra. Sažeta povijest* (Zagreb: Prosvjeta d. o. o., 2010., 217 str.⁵), koju je napisao jedan od vodećih američkih ekohistoričara Stephan J. Pyne.

Kada je riječ o tekstovima u kojima konkretno aplicira svoja shvaćanja ekohistorije, izdvojio bih članke koji su uvršteni u ovu knjigu: „Dalmatinska zagora u ranome novom vijeku: pitanja za raspravu“ (2007.), „Posavska krajina/granica od 1718. do 1739. godine“ (2007.), „Zrinska gora u ranome novom vijeku: kartografske percepcije“ (2010.) i „Drava u očima jozefinista“ (2011.), a mogao bih izdvojiti i više drugih, koji su također sastavni dijelovi ove knjige, kao, primjerice, članak o zavičajnoj povijesti koju profesor Roksandić doživljava kao potencijalno jedno od najjačih žarišta razvitka inovativnijih trendova u hrvatskoj historiografiji.

Kako je jedan od sunakladnika ove knjige Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije Filozofskog Fakulteta Sveučilištu u Zagrebu, objasnio bih ovu inicijativu koja je proistekla iz intenzivnih djelatnosti u projektu „Triplex Confinium“ i nastojanja njegovih članova da u suradnji s drugim zainteresiranima pridonesu revitalizaciji fakultetskog Zavoda za hrvatsku povijest, a što je vezano uz rezultate rada predstavljene u ovoj knjizi. Drago Roksandić je tada inače bio i pročelnik Odsjeka za povijest te predstojnik Zavoda za hrvatsku povijest (2000./2001. i 2001./2002.). U suradnji sa Zrinkom Blažević, Kristinom Milković, Hrvojem Petrićem, Markom Šarićem i Natašom Štefanec inicirao je u Zavodu stvaranje Centra za komparativnohistorijske studije, koji je dvije godine kasnije preimenovan u Centar za komparativnohistorijske i interkulturne studije. Od utemeljenja do nedavnog umirovljenja bio je njegov voditelj. Centar je 20. studenoga 2005. godine revitalizirao 1989. godine utemeljen Program društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja *Desničini susreti*, koji su se u proteklom razdoblju afirmirali kao znanstveno i kulturno najrazvijenija, a dugoročno projicirana istraživačka, dijaloška i izdavačka djelatnost Centra. Brojna izdanja Biblioteke *Desničini susreti*, koju uređuju Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina, te druge serije Centra (Dijalog s povodom, Colloquia itd.) omogućuju da pretežan dio istraživačkih projekata, od onih radioničkog tipa nadalje, bude objelodanjen. Više realiziranih izdanja ekohistorijske je naravi ili je s ekohistorijom u vezi.

Budući da je Centar razvio širok spektar inter- i transdisciplinarnih djelatnosti, svi članovi-utemeljitelji Centra i više nastavnika s drugih odsjeka inicirali su 2006. godine fakultetsko institucionaliziranje Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije. Fakultetsko je vijeće 25. siječnja 2007. godine prihvatilo ovu inicijativu te je Centar s

⁵ Usp. prikaz Marka Šarića, *Ekonomika i ekohistorija* 6, br. 1 (2010.), 237-241.

Pravilnikom iz 2012. godine ustrojbeni jedinica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Centar je također bio važan akter u pripremi Sporazuma o utemeljenju Međunarodnoga sveučilišnog centra u kompleksu Kule Stojana Jankovića, koji su 29. listopada 2009. godine potpisali rektor Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš, i vlasnici Kule – gospođe Olga Škarić, Jelena Ivičević-Desnica, dr. sc. Nataša Desnica-Žerjavić i gospodin dr. sc. Uroš Desnica, što je jedinstveni primjer revitalizacije zaštićenog kulturnog doba u nas s adekvatnim uključivanjem ekoloških aspekata.

Neposredno prije odlaska u mirovinu profesora Roksandića, 1. rujna 2018., u Centru smo na moju inicijativu odlučili utemeljiti Laboratorij za studije okoliša kao jedne od temeljnih djelatnosti Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Odluka je formalizirana 5. listopada 2018., što je završilo osnivanjem Ekohistorijskog laboratorija Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije. Spomenuti laboratorij predstavlja dugoročno projicirani oblik rada u Centru za komparativnohistorijske i interkulturalne studije, u kojem se prožimaju društveno-humanistički pristupi s prirodoznanstvenim te teorijska istraživanja s primijenjenim, uključujući revitalizacijske projekte, s ambicijom razvoja u potencijalno međunarodno prepoznatljivo središte multidisciplinarnog okolišne humanistike. *Spomenuti Laboratorij ima otvorene razvojne mogućnosti jer je globalnu promjenu okoliša sa svim učincima na hrvatske prostore i društva nemoguće razumjeti bez umrežavanja raznih okolišnih inicijativa unutar društvenih i humanističkih znanosti, ali i u interakciji s prirodoznanstvenim pristupima. Pritom se ima na umu i teorijska i primijenjena istraživanja, odnosno revitalizacijske projekte, u što se sve ova knjiga uklapa.*

Iz brojnih tekstova u knjizi *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu. Ekohistorijski ogledi* jasno je kako pristup okolišu u povijesnoj perspektivi pretpostavlja suradnju stručnjaka iz mnogih znanosti (humanističkih, tehničkih, prirodnih i društvenih) i kvalitetan, znanstveno utemeljen dijalog među njima. Nadam se kako će ova knjiga koja kumulira niz kompleksnih znanja iz ekohistorije i više drugih disciplina, u nizu studija slučaja, pomoći u uspostavljanju mostova za buduću suradnju s drugim znanstvenicima iz humanističkih, tehničkih, prirodnih i društvenih znanosti. Na kraju, otvaraju se pitanja kojom učinkovitošću ovakav pristup koji zagovara profesor Roksandić može potaknuti daljnje inovacije i otvoriti novu perspektivu izučavanja povijesti, odnosno jesu li pojava i brz razvoj ekohistorije moda ili potreba vremena u kojem živimo? Time se neizbježno postavlja i pitanje, koje je formulirao Drago Roksandić, a koje se svodi na dilemu treba li ekohistorija biti jedna od sve brojnijih posebnih disciplina u historijskoznanstvenim istraživanjima ili se u njezinu slučaju radi o novoj historijskoj znanosti, dovoljno vitalnoj da na kvalitativno nov način asimilira problematike posebnih historiografskih disciplina?

Hrvoje Petrić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

50

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2018.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 50, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršni urednik / Executive Editor

Nikola Anušić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued
200 primjeraka / 200 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*